

5.

Nowa Umowa Kapitałowa/Dyrektywa CRD

Jan Koleśnik

5.1. Regulacje nadzorcze końca XX wieku

5.1.1. Prace Bazylejskiego Komitetu ds. Nadzoru Bankowego

Najważniejszym forum koordynacji kwestii nadzoru bankowego odpowiedzialnym za kształtowanie międzynarodowych standardów w zakresie bankowości jest Bazylejski Komitet ds. Nadzoru Bankowego (Komitet Bazylejski)¹. Członkami Komitetu Bazylejskiego są: Belgia, Francja, Hiszpania, Holandia, Japonia, Kanada, Luksemburg, Niemcy, Stany Zjednoczone, Szwajcaria, Szwecja, Wielka Brytania oraz Włochy. Przedstawiciele poszczególnych krajów reprezentują banki centralne oraz organy nadzoru bankowego, jeżeli sprawowany jest on przez instytucję spoza banku centralnego². Komitet nie dysponuje żadnymi ponadnarodowymi uprawnieniami w zakresie nadzoru bankowego. Chociaż wnioski i rekomendacje wypracowane przez Komitet nie mają mocy prawnie wiążącej, działanie Komitetu ma prowadzić do większej zbieżności i spójności rozwiązań i standardów stosowanych przez nadzory w poszczególnych krajach³. Propozycje i dokumenty opracowane przez Komitet mają także duży wpływ na prawodawstwo Unii Europejskiej.

¹ Koleśnik J., *Nowa Bazylejska Umowa Kapitałowa wyrazem globalizacji bankowości*, Konferencja Naukowa: Finanse, bankowość i ubezpieczenia wobec procesów globalizacji, Gdańsk–Jurata 2003, s. 222.

² Gromek T., Koleśnik J., *Instytucjonalne uwarunkowania koordynacji nadzoru bankowego – wdrażanie Nowej Umowy Kapitałowej na szczeblu wspólnoty*, „Wspólnoty Europejskie, Biuletyn Informacyjny”, Instytut Koniunktur i Cen Handlu Zagranicznego, Warszawa, nr 2/2002, s. 58.

³ *History of the Basel Committee and Its Membership. Basel Committee on Banking Supervision*, Basel 2001, s. 1.

W 1988 r. Komitet Bazylejski wydał Umowę Kapitałową stanowiącą próbę ujednoczenia standardów ograniczania ryzyka kredytowego działalności bankowej w skali międzynarodowej. Mocą tej Umowy wprowadzona została metodologia wyznaczania współczynnika wypłacalności oraz jego minimalna wartość na poziomie 8%, której utrzymanie przez bank pozwala stwierdzić, iż posiadany przez niego kapitał regulacyjny jest adekwatny do ponoszonego przez niego ryzyka kredytowego.

Metodologia wyznaczania współczynnika wypłacalności opierała się na systemie sztywnych wag ryzyka (0%–100%), które zostały przypisane aktywom przez Komitet Bazylejski, zgodnie z kryterium przynależności kraju dłużnika do Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD). Przy obliczaniu sumy aktywów ważonych ryzykiem uwzględniano również zaangażowania pozabilansowe, przekształcane w ekwiwalenty pozycji bilansowych za pomocą współczynników konwersji kredytowej.

Kapitał regulacyjny został natomiast zdefiniowany przez Komitet Bazylejski jako suma kapitału I i II kategorii pomniejszonych o stosowne odliczenia. Tabela 1 zawiera podział składników kapitału regulacyjnego wraz z odliczeniami.

Tabela 1. Podział składników kapitału regulacyjnego wraz z odliczeniami

Rodzaj kapitału	Składniki kapitału	Pomniejszenia kapitału regulacyjnego
kapitał I kategorii	Opłacony kapitał akcyjny, Rezerwy ujawnione, Wartość firmy (wartość ujemna).	Inwestycje w nieskonsolidowanych bankowych i finansowych spółkach zależnych,
kapitał II kategorii	Rezerwy nieujawnione, Rezerwy z rewaluacji aktywów, Rezerwy ogólne/ogólne rezerwy na straty z tytułu pożyczek, Hybrydowe (dłużno-akcyjne) instrumenty kapitałowe, Zobowiązania podporządkowane.	Inwestycje w kapitały innych banków i instytucji kapitałowych (według uznania władz krajowych).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards*, Basel Committee on Banking Supervision, Basel, July 1988, s. 15–16.

Umowa z 1988 r. została znowelizowana w 1996 r., kiedy to Komitet przyjął „Poprawkę”, koncentrującą się na ryzyku rynkowym i umożliwiającą zastosowanie własnych systemów pomiaru ryzyka rynkowego⁴.

Przy wyznaczaniu wymogu kapitałowego z tytułu ryzyka rynkowego Komitet Bazylejski dopuścił swobodę wyboru między dwiema metodologiami, za

⁴ Koleśnik J., *Docelowy kształt Nowej Bazylejskiej Umowy Kapitałowej*, Bank nr 7/8/2002, s. 50.

zgodą władz krajowych. Pierwszą możliwością jest wyznaczanie wymogów kapitałowych za pomocą sposobu podstawowego, zgodnie z którą wymóg kapitałowy z tytułu ryzyka rynkowego⁵ jest sumą wymogów kapitałowych z tytułu poszczególnych rodzajów ryzyka rynkowego⁶. Alternatywą jest metodologia, pozwalająca bankowi na używanie miar ryzyka uzyskanych z własnych wewnętrznych modeli zarządzania ryzykiem. Stosowanie tej metodologii wymaga jednak spełnienia określonych warunków, a jej użycie jest uzależnione od zgody nadzoru bankowego.

Pod koniec lat 90. XX wieku Komitet Bazylejski podjął decyzję o wprowadzeniu nowej metodologii adekwatności kapitałowej, która zastąpiłaby Umowę Kapitałową z 1988 r. Stwierdzono bowiem, iż dotychczasowe uregulowanie, według którego ryzyko kredytowe było zabezpieczane wymogiem kapitałowym w wysokości 8% sumy aktywów ważonych ryzykiem jest zbyt mało zróżnicowane. W czerwcu 1999 r. Komitet Bazylejski rozpoczął formalne konsultacje w sprawie Nowej Umowy Kapitałowej (NUK)⁷.

5.1.2. Unijne i polskie regulacje w zakresie wymogów kapitałowych

Rozwiązania rekomendowane przez Komitet Bazylejski znalazły swoje pośrednie odzwierciedlenie w dyrektywach Wspólnot Europejskich z przełomu lat 80. i 90. XX wieku⁸. Postanowienia Umowy Kapitałowej z 1988 r. zostały przyjęte do prawodawstwa wspólnotowego za pomocą Dyrektywy Rady z 17.04.1989 r. (89/299/EWG) w sprawie funduszy własnych instytucji kredytowych⁹ (tzw. Dyrektywa OFD) oraz Dyrektywy Rady z dnia 18.12.1989 r. (89/647/EWG) w sprawie współczynnika wypłacalności dla instytucji kredytowych¹⁰ (tzw. Dyrektywa SRD)¹¹.

Na początku lat 90. XX wieku podjęto w Unii Europejskiej prace mające doprowadzić do stworzenia norm ostrożnościowych, których celem byłoby zapew-

⁵ Szerzej na temat istoty ryzyka cenowego w części III, rozdział 3.

⁶ Rodzaje ryzyka rynkowego objęte wymogiem kapitałowym zostaną przedstawione w podrozdziale 1.2.

⁷ Koleśnik J., *Stan prac nad Nową Bazylejską Umową Kapitałową – wyzwania dla polskiego sektora bankowego*, Zeszyt Naukowy Kolegium Zarządzania i Finansów Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, „Studia i Prace” nr 41/2004, s. 40.

⁸ Gromek T., Koleśnik J., *Instytucjonalne...*, op. cit., s. 55.

⁹ „Official Journal” Nr L 124 z 5.05.1989 r.

¹⁰ „Official Journal” Nr L 386 z 30.12.1989 r.

¹¹ Dyrektywy te wraz z kilkoma innymi dyrektywami z zakresu bankowości zostały zastąpione przez Dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady z 20.04.2000 r. (2000/12/WE) w sprawie podejmowania i prowadzenia działalności przez instytucje kredytowe (Official Journal Nr L 126 z 26.05.2000 r.).

nienie, iż instytucje kredytowe oraz firmy inwestycyjne posiadają kapitał, proporcjonalny do natury i skali ryzyka podejmowanego w prowadzonej przez siebie działalności. Prace te zaowocowały powstaniem „dyrektyw drugiej generacji”, których zakres znacząco wykracza poza wąsko pojęty sektor usług bankowych. Takimi dyrektywami są: Dyrektywa Rady z 15.03.1993 r. (93/6/EWG) w sprawie adekwatności kapitału firm inwestycyjnych i instytucji kredytowych¹² (tzw. Dyrektywa CAD) oraz Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady z 22.06.1998 r. (98/31/WE) nowelizująca Dyrektywę 93/6/EWG w sprawie adekwatności kapitału firm inwestycyjnych i instytucji kredytowych¹³ (tzw. Dyrektywa CAD II).

Przyjęcie wspólnych dla firm inwestycyjnych i instytucji kredytowych limitów zaangażowania w działalność inwestycyjną wymagało podziału ksiąg bankowych na portfel bankowy dotyczący głównie działalności kredytowej oraz portfel handlowy obejmujący pozycje otwierane na własny rachunek w papierach wartościowych i innych instrumentach finansowych przeznaczonych do odsprzedaży, a obciążonych głównie ryzykiem rynkowym, jak również zaangażowania wynikające z określonych usług finansowych świadczonych na rzecz klientów.

Procedura zawarta w Dyrektywie CAD dotycząca ryzyka handlu akcjami i stopy procentowej zakłada wyliczanie pozycji netto w każdym instrumencie (instrumenty pochodne są transformowane na kombinację odpowiednich instrumentów bilansowych), a wymogi kapitałowe zależne są od ryzyka szczególnego, czyli ryzyka emitenta oraz ryzyka ogólnego, tj. ryzyka zmiany ceny instrumentu finansowego w rezultacie zmian rynkowej stopy procentowej (dla instrumentów dłużnych i ich pochodnych) lub ogółu ruchu cen na rynku (dla akcji i ich pochodnych)¹⁴. Standardowa procedura wyliczania wymogów kapitałowych będąca prostym zsumowaniem wymogów dla poszczególnych kategorii ryzyka w celu ustalenia łącznego wyposażenia kapitałowego jest formułą przybliżoną, zakładającą pełne pozytywne korelacje pomiędzy kategoriami ryzyka, która może tylko ogólnie odzwierciedlać ryzyko rynkowe w sferze operacji prowadzonych przez instytucje kredytową w ramach portfela handlowego. Również ujednolicone dla transakcji papierami wartościowymi, walutami i złotem standardy kapitałowe dla ogólnego ryzyka bankowego nie oddawały w pełni specyfiki tak różnych pozycji¹⁵. Problem ten został rozwiązany w 1998 r. wraz z uchwaleniem Dyrektywy CAD II, która dopuszcza możliwość zaakceptowania przez władze nadzorcze Państw Członkowskich wykorzystywania przez firmy inwestycyjne i insty-

¹² „Official Journal” Nr L 141 z 11.06.1993 r.

¹³ „Official Journal” Nr L 204 z 21.07.1998 r.

¹⁴ Niedziółka P., *Instrumenty pochodne w bankowych dyrektywach Unii Europejskiej*, „Rynek terminowy” 2000, nr 8, s. 105.

¹⁵ Szpringer W., *Europejskie regulacje bankowe*, Twigger, Warszawa 1997, s. 81.

tucje kredytowe wewnętrznych modeli do określania wartości zagrożonej w ramach wyliczania wymogów kapitałowych z tytułu ryzyka generowanego przez operacje handlowe.

W Polsce proces dostosowania prawodawstwa krajowego do regulacji ostrożnościowych wynikających przepisów Unii Europejskiej, a tym samym pośrednio z rekomendacji Komitetu Bazylejskiego był rozłożony w czasie i przebiegał wieloetapowo. Wielokrotnie nowelizowana była ustawa z dnia 29.08.1997 r. Prawo bankowe¹⁶, uchwały Komisji Nadzoru Bankowego czy też zarządzenia Prezesa Narodowego Banku Polskiego. Ostateczny kształt (bazujący na unijnych i bazylejskich regulacjach wydanych przed powstaniem Nowej Umowy Kapitałowej) polskich regulacji w zakresie wymogów kapitałowych został osiągnięty 1.01.2005 r. wraz z wejściem w życie zmiany wynikających z uchwalonej 1.04.2004 r. gruntownej nowelizacji ustawy Prawo bankowe oraz uchwał Komisji Nadzoru Bankowego Nr 4, 5 i 6 z dnia 8.09.2004 r.

Zgodnie z tymi regulacjami współczynnik wypłacalności przyjął od 1.01.2005 r. następującą postać:

$$\text{współczynnik wypłacalności} = \frac{\text{fundusze własne banku} + \text{kapitał krótkoterminowy}}{\text{całkowity wymóg kapitałowy} \bullet 12,5} \times 100\%$$

Zgodnie z powyższą formułą kapitałem regulacyjnym w Polsce jest suma funduszy własnych banku (złożona z funduszy podstawowych, uzupełniających oraz pozycji pomniejszających) oraz kapitału krótkoterminowego. Możliwość uwzględniania przez bank kapitału krótkoterminowego oraz sposób wyliczania całkowitego wymogu kapitałowego uzależniony jest od skali działalności handlowej wyrażającej stosunek sumy kwot operacji zawartych, zaliczonych do portfela handlowego do sumy bilansowej powiększonej o sumę nominalnych kwot operacji pozabilansowych. W przypadku banków, których skala działalności handlowej jest znacząca całkowity wymóg kapitałowy obejmuje wymogi kapitałowe z tytułu:

- 1) ryzyka kredytowego,
- 2) ryzyka rynkowego, w tym:
 - ryzyka walutowego,
 - ryzyka cen towarów,
 - ryzyka cen kapitałowych papierów wartościowych,
 - ryzyka szczególnego cen instrumentów dłużnych,
 - ryzyka ogólnego stóp procentowych,
- 3) ryzyka rozliczenia-dostawy oraz ryzyka kontrahenta,
- 4) przekroczenia limitu koncentracji zaangażowań i limitu dużych zaangażowań,

¹⁶ DzU z 1997 r. nr 140, poz. 939 ze zm.

- 5) przekroczenia progu koncentracji kapitałowej,
- 6) innych rodzajów ryzyka – w zakresie i wysokości adekwatnej do ponoszonego ryzyka.

5.2. Postanowienia Nowej Umowy Kapitałowej

5.2.1. Geneza powstania, struktura i zakres stosowania Nowej Umowy Kapitałowej

Komitet Bazylejski rozpoczynając w czerwcu 1999 r. konsultacje w sprawie Nowej Umowy Kapitałowej (NUK) zwrócił uwagę na liczne słabości obowiązującej Umowy takie jak:

- zbyt mała wrażliwość na ryzyko,
- podział krajów na członków i nie-członków OECD,
- stosowanie wymogów kapitałowych tylko z tytułu ryzyka kredytowego i rynkowego,
- brak wymogów nadzorczych i sprawozdawczych.

Konsultacje, w których brały udział organy nadzoru bankowego, banki komercyjne oraz firmy konsultingowe nie tylko z krajów reprezentowanych w Komitecie Bazylejskim pozwoliły na zdefiniowanie założeń nowej metodologii. Jako główne elementy propozycji przyjęto:

- utrzymanie dotychczasowych rozwiązań w zakresie monitorowania i pomiaru ryzyka rynkowego,
- oparcie miary adekwatności kapitałowej na ocenach uznanych agencji ratingowych lub wewnętrznych ocenach szacowanych przez banki,
- dopuszczenie stosowania, przy wyliczaniu wymogów kapitałowych, powszechnych w praktyce bankowych technik redukcji ryzyka takich jak: zabezpieczenia kredytowe, gwarancje, saldowanie bilansowe oraz kredytowe instrumenty pochodne,
- wprowadzenie wymogu kapitałowego z tytułu ryzyka operacyjnego,
- wprowadzenie nowych wymagań nadzorczych i sprawozdawczych,
- wprowadzenie wymogu kapitałowego z tytułu ryzyka stopy procentowej w portfelu bankowym¹⁷.

Szczególnie istotne było uznanie, iż wagi ryzyka, uzależnione od kryterium przynależności do OECD i osobowości prawnej są zróżnicowane w stopniu niewystarczającym do zidentyfikowania różnic między ryzykiem związanym z poszczególnymi kontrahentami. Problem ten był szczególnie istotny w przypadku przedsiębiorstw niebędących bankami, które bez względu na wielkość, rentow-

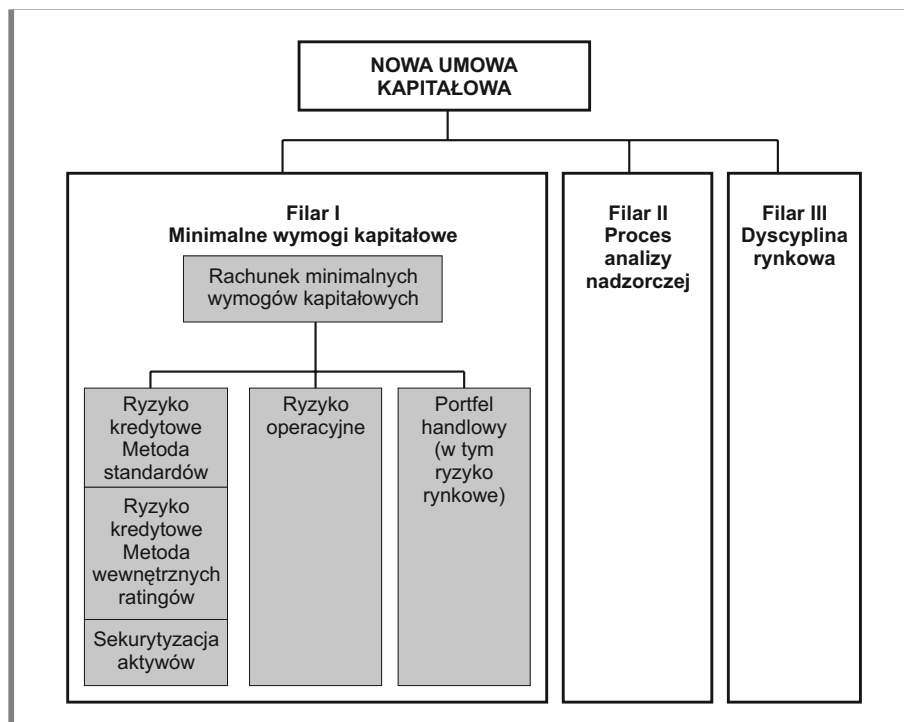
¹⁷ Kolesnik J., *Nowa...*, op. cit., s. 223.

ność i ocenę ratingową otrzymywały wagę 100%. Także samo kryterium członkostwa w OECD po kryzysie w Azji Wschodniej i Turcji stało się niewystarczające do rzetelnej oceny ryzyka kraju¹⁸.

Ze względu na bardzo dużą liczbę uwag i postulatów zgłaszanych przez podmioty biorące udział w procesie konsultacji Komitet poprzedzał wydanie kolejnych Dokumentów Konsultacyjnych NUK badaniami ilościowymi (*Quantitative Impact Study – QIS*). Ostatecznie proces konsultacji i negocjacji zakończył się 26.06.2004 r. wraz z ogłoszeniem tekstu Nowej Umowy Kapitałowej¹⁹.

Nowa Umowa Kapitałowa składa się z trzech wzajemnie uzupełniających się filarów, których jedynym jednoczesne wdrożenie zapewni osiągnięcie spodziewanych efektów. Na rysunku 1 przedstawiona została struktura Nowej Umowy Kapitałowej.

Rysunek 1. Struktura Nowej Umowy Kapitałowej

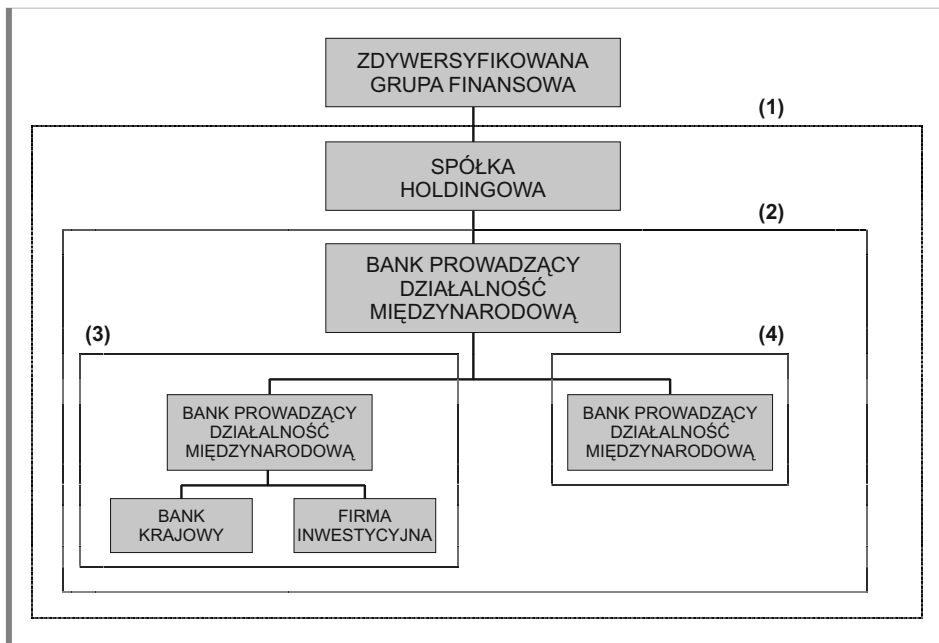
Źródło: *International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. A Revised Framework*, Basel Committee on Banking Supervision, Basel 2004, par. 19.

¹⁸ Dziekoński P., *Nowa Bazylejska Umowa Kapitałowa – konsekwencje dla rynku kredytowego*, „Materiały i Studia” Zeszyt nr 164, Narodowy Bank Polski, Warszawa 2003, s. 22.

¹⁹ *International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. A Revised Framework*, Basel Committee on Banking Supervision, Basel, June 2004.

Komitet Bazylejski postanowił, iż zasady zawarte w NUK należy stosować w ujęciu skonsolidowanym do wszystkich banków prowadzących działalność międzynarodową. W celu uwzględnienia ryzyka występującego w całej grupie bankowej, Komitet rozszerzył zakres stosowania Nowej Umowy Kapitałowej również na spółki holdingowe będące podmiotami dominującymi w grupach bankowych²⁰. NUK należy stosować także w ujęciu w pełni skonsolidowanym do banków prowadzących działalność międzynarodową na każdym szczeblu grupy bankowej. Zakres stosowania Nowej Umowy Kapitałowej przedstawia rysunek 2.

Rysunek 2. Zakres stosowania Nowej Umowy Kapitałowej

(1) Granice grupy z przewagą działalności bankowej. Na tym poziomie NUK ma być stosowana w ujęciu skonsolidowanym.

(2), (3) i (4): NUK ma być także stosowana w ujęciu skonsolidowanym na niższych poziomach grupy do wszystkich banków prowadzących działalność w skali międzynarodowej.

Źródło: *International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. A Revised Framework*, Basel Committee on Banking Supervision, Basel 2004, par. 22.

²⁰ Grupami bankowymi zdaniem Komitetu Bazylejskiego są te grupy, których przeważającym rodzajem działalności jest działalność bankowa.

5.2.2. Filar I – Minimalne wymogi kapitałowe

5.2.2.1. Współczynnik adekwatności kapitałowej

Komitet Bazylejski oparł nową metodologię współczynnika adekwatności kapitałowej²¹ na trzech podstawowych elementach: definicji kapitału regulacyjnego, aktywach ważonych ryzykiem oraz minimalnym wskaźniku relacji kapitału regulacyjnego do sumy aktywów ważonych ryzykiem i wymogów kapitałowych. Nowa metodologia utrzymuje jednak zarówno praktycznie niezmienną definicję kapitału regulacyjnego²² (określoną jeszcze w Umowie Kapitałowej z 1988 r.) jak i minimalny wymóg 8% relacji kapitału regulacyjnego do sumy aktywów ważonych ryzykiem i wymogów kapitałowych²³. Nie zmieniono także zasad wyznaczania wymogów kapitałowych z tytułu ryzyka rynkowego, które w dalszym ciągu mogą być wyliczane zarówno przy zastosowaniu metod prostych jak i modeli wewnętrznych. Podobnie jak dotychczas wymóg kapitałowy z tytułu ryzyka rynkowego obejmuje ryzyko walutowe, ryzyko cen towarów, ryzyko cen kapitałowych papierów wartościowych i instrumentów dłużnych oraz ryzyko ogólne stóp procentowych.

Wszelkie modyfikacje koncentrują się na zwiększeniu dokładności pomiaru ryzyka, tj. na obliczaniu mianownika współczynnika adekwatności kapitałowej. Zgodnie z NUK w rachunku współczynnika adekwatności kapitałowej mianownik jest ustalany poprzez pomnożenie wymogów kapitałowych z tytułu ryzyka rynkowego i ryzyka operacyjnego przez 12,5 i dodanie do tak uzyskanych wyników sumy aktywów ważonych ryzykiem obliczonej dla ryzyka kredytowego.

Tym samym współczynnik adekwatności kapitałowej wg NUK ma postać:

$$\begin{aligned} & \text{współczynnik adekwatności kapitałowej} = \\ & = \frac{\text{kapitał regulacyjny}}{\text{suma aktywów ważonych ryzykiem} + 12,5} \times 100\% \\ & \quad (\text{wymogi kapitałowe z tytułu ryzyka rynkowego i operacyjnego banku}) \end{aligned}$$

²¹ Z uwagi na rozszerzenie katalogu ryzyk uwzględnianych w formule współczynnika wypłacalności zmieniono jego nazwę na współczynnik adekwatności kapitałowej.

²² Składniki kapitału regulacyjnego zostały przedstawione w podrozdziale 5.1.1.

²³ Koleśnik J., *Regulacje nadzorcze*, [w:] *Wpływ zmian rozwiązań regulacyjnych na działalność banków w 2005 roku* (Koleśnik J., Zygierewicz M.), Forum Bankowe 2006, Związek Banków Polskich, Centrum Prawa Bankowego i Informacji Sp. z o.o., s. 23.

5.2.2.2. Ryzyko kredytowe

Metody wyznaczania wymogów kapitałowych

Zgodnie z Nową Umową Kapitałową dopuszcza się stosowanie dwóch metod wyznaczania sumy aktywów ważonych ryzykiem: metodę standardową oraz metodę wewnętrznych ratingów IRB (w dwóch wariantach: podstawowym oraz zaawansowanym).

Metoda standardowa bazuje na rozwiązaniach wprowadzonych Umową z 1988 r., tj. na ważeniu aktywów według wag ściśle przypisanych poszczególnym kategoriom należności. Zasadniczą różnicą pomiędzy starą i nową metodologią ważenia aktywów jest zmiana kryterium klasyfikacji należności z opartej o przynależność kraju do OECD na korzyść ocen zewnętrznych agencji ratingowych (lub innych zewnętrznych instytucji oceny kredytowej np. agencji kredytu eksportowego). Drugą istotną zmianą jest rezygnacja z dotychczasowego zakresu wag ryzyka 0%–100%. Komitet właściwie nie domyka zakresu wag od góry. Zaleca natomiast stosowanie wyższych wag ryzyka w przypadkach gdy zachodzi taka potrzeba²⁴. W tabeli 2 przedstawione zostały wagi ryzyka stosowane w metodzie standardowej.

Tabela 2. Wagi ryzyka stosowane w metodzie standardowej

Należności		Ocena zewnętrznej agencji ratingowej ²⁵					
		AAA do AA-	A+ do A-	BBB+ do BBB-	BB+ do B-	Poniżej B-	Bez ratingu
Państwowe		0%	20%	50%	100%	150%	100%
od sektora publicznego	Wariant I ²⁶	20%	50%	100%	100%	150%	100%
	Wariant II ²⁷	20%	50%	50%	100%	150%	50%
Od wielostronnych banków rozwoju ²⁸		20%	50%	50%	100%	150%	50%

²⁴ Koleśnik J., *Stan...*, op. cit., s. 41.

²⁵ Oznaczenia są zgodne z metodologią Standard & Poor's, której ratingi kredytowe stosowane są przez Komitet Bazylejski jedynie jako przykład.

²⁶ Wagi ryzyka oparte na wagach ryzyka stosowanych wobec należności od rządu kraju pochodzenia podmiotu sektora publicznego.

²⁷ Wagi ryzyka według ratingu podmiotu sektora publicznego.

²⁸ Do należności od wielostronnych banków rozwoju o wysokim ratingu, spełniających ściśle określone kryteria kwalifikacyjne stosuje się wagę ryzyka 0%. Wśród wielostronnych banków rozwoju kwalifikujące się obecnie do wagi ryzyka 0% Komitet Bazylejski wymienia m.in.: Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju, Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju, Europejski Bank Inwestycyjny czy też Bank Rozwoju Rady Europy.

Bankowe	Wariant I ²⁹	20%	50%	100%	100%	150%	100%
	Wariant II ³⁰	20%	50%	50%	100%	150%	50%
	Wariant III ³¹	20%	20%	20%	50%	150%	20%
Detaliczne		75%					
Zabezpieczone na nieruchomościach mieszkalnych		35%					
Zabezpieczone na nieruchomościach komercyjnych		100%/50% ³²					
Kategorie podwyższonego ryzyka ³³		150% lub wyższa					
Korporacyjne		20%	50%	100%	150%	100%	
		AAA do AA-	A+ do A-	BBB+ do BB-	Poniżej BB-	Bez ratingu	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. A Revised Framework*, Basel Committee on Banking Supervision, Basel 2004, par. 53–80.

Komitet Bazylejski zezwala na traktowanie należności od firm inwestycyjnych jak należności od banków, pod warunkiem że firmy te podlegają wymaganiom nadzorczym i regulacyjnym porównywalnym do określonych w NUK. W przeciwnym przypadku należności te podlegają zasadom dotyczącym należnościom korporacyjnym.

Natomiast w celu zaliczenia do portfela detalicznego, należności muszą spełniać następujące cztery kryteria:

- orientacji – ekspozycja musi być wobec osoby fizycznej, osób fizycznych lub małego podmiotu,

²⁹ Wagi ryzyka oparte na wagach ryzyka stosowanych wobec należności od rządu kraju rejestracji banku.

³⁰ Wagi ryzyka według ratingu banku.

³¹ Wagi ryzyka dla należności z pierwotnym terminem zapadalności krótszym niż 3 miesiące.

³² Władze krajowe mogą w przypadku dobrze rozwiniętych i ugruntowanych rynków nieruchomości przyjąć wagę ryzyka 50% dla tej części kredytu, która nie przekracza 50% wartości rynkowej albo 60% wartości hipotecznej nieruchomości stanowiącej zabezpieczenie kredytu, w zależności od tego która z nich jest niższa.

³³ Np. kapitał innowacyjny lub inwestycje w akcje niepubliczne.

- produktowe – ekspozycja przybiera jedną z następujących postaci: kredyty lub linie odnawialne, kredyty konsumenckie, leasing oraz pozabilansowe zobowiązania finansowe lub gwarancyjne dla małych przedsiębiorstw,
- granulacji – zgodnie z którym portfel detaliczny musi być dostatecznie zróżnicowany np. poprzez ustalenie liczbowego limitu zgodnie, z którym żadna zagregowana ekspozycja wobec jednego kontrahenta nie przekracza 0,2% całego portfela detalicznego,
- wartości pojedynczej ekspozycji – zgodnie z którym największa zagregowana ekspozycja wobec jednego kontrahenta nie może przekraczać bezwzględnego pułapu 1 mln euro.

O wiele bardziej złożona jest metoda IRB przeznaczona dla banków bardziej zaawansowanych technologicznie, umożliwiającą bardziej dokładny pomiar ryzyka, a zatem i niższe wymogi kapitałowe. W ramach tej metody banki zobowiązane są do podziału ekspozycji portfela bankowego na pięć ogólnych kategorii aktywów z różnymi charakterystykami ryzyka kredytowego³⁴ takie jak:

- korporacyjne – w ramach tej kategorii aktywów wyróżnia się pięć podkategorii kredytowania specjalistycznego (można także wyodrębnić ekspozycje wobec małych i średnich podmiotów),
- bankowe – obejmujące ekspozycje wobec banków i firm inwestycyjnych (ekspozycje bankowe obejmują także należności od krajowych podmiotów sektora publicznego, które są traktowane w ramach metody standardowej jak należności od banków, oraz wielostronnych banków rozwoju, które nie spełniają kryteriów kwalifikujących je do wagi ryzyka równej 0% w metodzie standardowej),
- państwowe – obejmujące ekspozycje wobec władz państwowych (oraz banków centralnych), niektórych podmiotów sektora publicznego uznawanych w metodzie standardowej za władze państwowe, wielostronnych banków rozwoju spełniających kryteria kwalifikujące je do wagi ryzyka równej 0% w metodzie standardowej,
- detaliczne – obejmujące trzy podkategorie ekspozycji, tj.: ekspozycje zabezpieczone na nieruchomościach mieszkalnych, uznane odnawialne ekspozycje detaliczne oraz wszelkie inne ekspozycje detaliczne,
- kapitałowe – obejmujące zarówno bezpośrednio, jak i pośrednio udziały własnościowe, dające lub nie prawo głosu, w aktywach i dochodach przedsiębiorstwa handlowego lub instytucji finansowej, które nie są konsolidowane lub odejmowane od kapitału regulacyjnego.

³⁴ Komitet dopuszcza jednak stosowanie przez niektóre banki innych klasyfikacji poszczególnych ekspozycji, o ile wykażą one władzom nadzorczym, że stosowana przez nie metodologia klasyfikacji ekspozycji jest spójna w czasie.

W metodzie podstawowej IRB bank dokonuje własnego oszacowania prawdopodobieństwa niewykonania zobowiązań (ang. *Probability of Default* – PD) związanego z kategorią dłużnika, zaś instytucja nadzorcza określa pozostałe parametry do szacowania ryzyka (za wyjątkiem ekspozycji detalicznych). W metodzie zaawansowanej IRB dla ekspozycji korporacyjnych, bankowych i państwowych banki mogą stosować wewnętrzne oszacowania dwóch dodatkowych parametrów ryzyka, tj.: straty z tytułu niewykonania zobowiązań (ang. *Loss given default* – LGD), ekspozycji w momencie niewykonania zobowiązań (ang. *Exposure at default* – EAD) oraz muszą określać efektywny termin rozliczenia (ang. *Effective maturity* – M). Uznanie wewnętrznych oszacowań każdego z tych składników wiąże się jednak ze spełnieniem określonego zestawu wymagań minimalnych oraz akceptacji nadzoru bankowego.

Poziom wag ryzyka zależy zatem od oszacowań PD, LGD, EAD i, w niektórych przypadkach, od efektywnego terminu rozliczenia (M). Dla ekspozycji korporacyjnych, państwowych i bankowych Komitet Bazylejski podaje następującą formułę obliczania aktywów ważonych ryzykiem:

$$\text{Korelacja (R)} = 0,12 \frac{1 - e^{(-50 \times PD)}}{1 - e^{-50}} + 0,24 \left[1 - \frac{1 - e^{(-50 \times PD)}}{1 - e^{-50}} \right]$$

$$\text{Korekta z tytułu terminu rozliczenia (b)} = (0,11852 - 0,05478 \cdot \ln(PD))^2$$

Współczynnik kapitałowy (K) =

$$\left[LGD \times N \left(\sqrt{\frac{1}{1-R}} G(PD) + \sqrt{\frac{R}{1-R}} G(0,999) \right) - PD \times LGD \right] \frac{1 + (M - 2,5) \times b}{1 - 1,5 \times b}$$

$$\text{Aktywa ważone ryzykiem (RWA)} = K \times 12,5 \times EAD \times c$$

gdzie:

PD i *LGD* – wyrażone są jako ułamki dziesiętne,

EAD – wyrażone jest kwotowo (np. w euro),

M – wyrażone jest w latach,

N(x) – oznacza dystrybuantę zmiennej losowej o rozkładzie normalnym standaryzowanym,

G(z) – oznacza funkcję odwrotną do dystrybuanty zmiennej losowej o rozkładzie normalnym standaryzowanym,

c – oznacza czynnik skalujący zaproponowany przez Komitet Bazylejski na poziomie 1,06.

Oznacza to, iż formuła określająca wagę ryzyka przyjmuje następującą postać:

$$\text{Waga ryzyka (RW)} = K \times 12,5 \times c$$

Techniki redukcji ryzyka kredytowego

Zasady ogólne

Postanowienia Nowej Umowy Kapitałowej w większym stopniu w porównaniu z poprzednio obowiązującymi regulacjami uwzględniają efekty technik redukcji ryzyka kredytowego poprzez stosowanie różnego rodzaju zabezpieczeń spłaty ekspozycji, w tym gwarancji oraz innych instrumentów o podobnym charakterze³⁵.

Zgodnie z zapisami NUK ryzyko wynikające z istniejących ekspozycji kredytowych, podlegające obowiązkowi utrzymania odpowiedniej wielkości funduszy własnych może być pomniejszone przy zastosowaniu wachlarza dostępnych technik. Do najważniejszych z nich należą zabezpieczenia kredytowe, transakcje pochodne, gwarancje i saldowanie bilansowe³⁶.

Zgodnie z Nową Umową Kapitałową transakcja z zabezpieczeniem kredytowym to transakcja, w której:

- banki posiadają ekspozycję kredytową lub potencjalną ekspozycję kredytową; oraz
- ekspozycja lub potencjalna ekspozycja jest zabezpieczona w całości lub w części zabezpieczeniem kredytowym ustanowionym przez kontrahenta lub przez stronę trzecią w imieniu tego kontrahenta.

W przypadku tego typu transakcji banki mogą stosować jedną z dwóch metod uwzględniania technik redukcji ryzyka kredytowego, tj. metodę uproszczoną lub metodę wszechstronną. W tabeli 3 przedstawione zostały podobieństwa i różnice pomiędzy metodą uproszczoną i wszechstronną.

Tabela 3. Podobieństwa i różnice pomiędzy metodą uproszczoną i wszechstronną

	Metoda uproszczona	Metoda wszechstronna
Zakres stosowania metody	Tylko portfel bankowy	Portfel bankowy i handlowy ³⁷
Możliwość uwzględniania częściowego zabezpieczenia	Dozwolona	
Możliwość uwzględniania zabezpieczenia kredytowego, którego termin rozliczenia jest krótszy niż termin rozliczenia ekspozycji	Niedozwolona	Dozwolona z zastrzeżeniem, że ich pierwotne terminy rozliczenia są dłuższe lub równe jeden rok

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. A Revised Framework*, Basel Committee on Banking Supervision, Basel 2004, par. 119–146.

³⁵ *Techniki Redukcji Ryzyka Kredytowego*, Dokument Konsultacyjny (DK/06/CRM), Generalny Inspektorat Nadzoru Bankowego, Warszawa 2005, s. 10.

³⁶ Dziekoński P., *Nowa...*, op. cit., s. 31.

³⁷ Szerzej o podziale ksiąg bankowych na portfel bankowy i handlowy w podrozdziale 5.1.2.

Metoda uproszczona

Zgodnie z tą metodą części należności zabezpieczonej wartością rynkową uznanego zabezpieczenia przypisuje się wagę ryzyka stosowaną do instrumentu zabezpieczającego, natomiast pozostałej części należności przypisuje się wagę ryzyka odpowiadającą kontrahentowi. Zgodnie z NUK bank może uwzględniać następujące zabezpieczenia kredytowe:

- depozyt pieniężny (a także certyfikaty depozytowe i podobne instrumenty emitowane przez bank udzielający kredytu) złożony w banku, który posiada ekspozycję wobec kontrahenta,
- złoto,
- dłużne papiery wartościowe oceniane przez uznaną zewnętrzną instytucję oceny wiarygodności kredytowej, posiadające rating na odpowiednim poziomie,
- dłużne papiery wartościowe nieposiadające ratingu nadanego przez uznaną zewnętrzną instytucję oceny wiarygodności kredytowej, jeśli spełniają określone w NUK dodatkowe kryteria,
- akcje (w tym obligacje zamienne na akcje) ujęte w głównym indeksie,
- jednostki uczestnictwa w funduszach zbiorowego inwestowania oraz fundusze powiernicze.

Bardzo istotne jest także wprowadzenie 20% dolnego ograniczenia dla wagi ryzyka zabezpieczonej części oraz określenie wyjątków, zgodnie z którymi można w przypadku niektórych transakcji z zabezpieczeniem kredytowym, jeśli ekspozycja i zabezpieczenie spełniają pewne określone warunki dla części zabezpieczonej zastosować wagę ryzyka równą 0%.

Metoda wszechstronna

Stosując tę metodę banki mogą uznawać te same zabezpieczenia kredytowe, które zostały wymienione przy metodzie uproszczonej oraz dodatkowo akcje (w tym obligacje zamienne na akcje), nieujęte w głównym indeksie, ale notowane na uznanej giełdzie oraz jednostki uczestnictwa w funduszach obejmujących takie akcje.

Banki stosujące metodę wszechstronną, przyjmując zabezpieczenie kredytowe, muszą obliczać skorygowaną ekspozycję wobec kontrahenta zgodnie z następującym wzorem:

$$E^* = \max \{0, [E \times (1 + He) - C \times (1 - Hc - Hfx)]\}$$

gdzie:

E^* – wartość ekspozycji uwzględniająca przyjęte zabezpieczenie kredytowe,

E – bieżąca wartość ekspozycji,

He – korekta z tytułu rodzaju ekspozycji,

C – bieżąca wartość otrzymanego zabezpieczenia,

Hc – korekta z tytułu rodzaju zabezpieczenia,

Hfx – korekta z tytułu niedopasowania walutowego pomiędzy zabezpieczeniem i ekspozycją.

Kluczowe w metodzie wszechstronnej jest określenie korekt z tytułu niedopasowania walut ekspozycji i zabezpieczenia, rodzaju zabezpieczenia i rodzaju ekspozycji. Zgodnie z NUK bank może za zgodą władz nadzorczych (po spełnieniu szeregu kryteriów ilościowych i jakościowych) samodzielnie wyznaczać korekty opierając się na stosowanych przez siebie metodach szacowania zmienności parametrów rynkowych lub skorzystać z zaproponowanych przez Komitet Bazylejski korekt standardowych³⁸. W tabeli 4 zostały przedstawione standardowe korekty z tytułu niedopasowania walut ekspozycji i zabezpieczenia, rodzaju zabezpieczenia i rodzaju ekspozycji.

Tabela 4. Standardowe korekty z tytułu niedopasowania walut ekspozycji i zabezpieczenia, rodzaju zabezpieczenia i rodzaju ekspozycji (w %)

Rating emisji dłużnych papierów wartościowych	Rezydualny termin rozliczenia	Korekty (w %)	
		Władze państwowe ³⁹	Inni emitenci
Od AAA do AA-/A-1	≤ 1 rok	0,5	1
	> 1rok; ≤ 5 lat	2	4
	> 5 lat	4	8
Od A+ do BBB-/A-2/A-3/P-3 oraz bankowe papiery wartościowe, nieposiadające ratingu	≤ 1 rok	1	2
	> 1rok; ≤ 5 lat	3	6
	> 5 lat	6	12
Od BB+ do BB-	Wszystkie	15	–
Akcje ujęte w głównym indeksie (w tym obligacje zamienne na akcje) oraz złoto		15	
Inne akcje (w tym obligacje zamienne na akcje) notowane na uznanej giełdzie		25	
UCITS ⁴⁰ /fundusze powiernicze		Najwyższe korekty stosowane do dowolnego papieru wartościowego, w które fundusz może inwestować	
Gotówka w tej samej walucie		0	
Korekta z tytułu niedopasowania walutowego pomiędzy zabezpieczeniem i ekspozycją		8	

Źródło: *International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. A Revised Framework*, Basel Committee on Banking Supervision, Basel 2004, par. 151.

³⁸ Koleśnik J., *Ograniczanie ryzyka kredytowego w świetle polskich regulacji nadzorczych oraz wymogów Nowej Umowy Kapitałowej*, „Prawo Bankowe” nr 5/2006, s. 62.

³⁹ W tym podmioty sektora publicznego traktowane przez krajową instytucję nadzorczą jak władze państwowe oraz wielostronne banki rozwoju, którym przypisano 0% wagę ryzyka.

⁴⁰ Podmioty zbiorowego inwestowania w handlowe papiery wartościowe.

W przypadku zabezpieczenia ekspozycji gwarancją (kredytową transakcją pochodną) Nowa Umowa Kapitałowa dopuszcza redukcję wymogów kapitałowych jedynie w sytuacji kiedy gwarancja (kredytowa transakcja pochodna) została udzielona (dostarczona) przez podmiot posiadający niższą wagę ryzyka niż kontrahent.

5.2.2.3. Ryzyko operacyjne

Definicja ryzyka operacyjnego

Filar I Nowej Umowy Kapitałowej precyzuje również metodologię obliczania nowego składnika mianownika współczynnika adekwatności kapitałowej, tzn. wymogu kapitałowego z tytułu ryzyka operacyjnego. Ryzyko operacyjne zostało zdefiniowane przez Komitet jako „ryzyko straty wynikającej z niewłaściwych lub zawodnych procesów wewnętrznych, ludzi i systemów lub też ze zdarzeń zewnętrznych”. Definicja ta obejmuje także ryzyko prawne, a wyłącza ryzyko strategiczne i reputacji⁴¹.

Metody wyznaczania wymogów kapitałowych

Metoda podstawowego wskaźnika

Zgodnie z tą metodą bank musi utrzymywać wymóg kapitałowy z tytułu ryzyka operacyjnego policzony według następującego wzoru:

$$K_{BIA} = \frac{\sum_{i=1}^3 GI_i}{n} \cdot \alpha$$

gdzie:

K_{BIA} – wymóg kapitałowy z tytułu ryzyka operacyjnego,

GI – roczny wynik brutto w roku i , jeśli jest dodatni,

n – liczba lat, w których wynik brutto był dodatni, w okresie ostatnich trzech lat,

α – 15%.

Zgodnie z definicją Komitetu Bazylejskiego wynik brutto stanowi sumę wyniku odsetkowego netto i wyniku pozaodsetkowego netto. W rachunku tym nie należy natomiast uwzględniać:

- jakichkolwiek rezerw (np. z tytułu niezapłaconych odsetek),
- kosztów działania, w tym opłat uiszczanych na rzecz podmiotów świadczących usługi w ramach outsourcingu,
- zrealizowanego zysku/straty z tytułu sprzedaży papierów wartościowych zaliczanych do portfela bankowego,
- pozycji nadzwyczajnych lub nieregularnych,
- dochodu pochodzącego z ubezpieczenia.

⁴¹ Szerzej na temat istoty tego ryzyka operacyjnego w części III, rozdział 4.

Metoda standardowa

W metodzie tej wykorzystuje się różne wskaźniki dla 8 pionów operacyjnych, na które dzielona jest cała działalność banku. W każdym obszarze operacyjnym wymóg kapitałowy oblicza się przez pomnożenie wielkości bazowej (tzn. wyniku brutto) przez parametr beta przypisany temu obszarowi operacyjnemu. W tabeli 5 przedstawione zostały wielkości parametrów beta przypisane poszczególnym pionom operacyjnym.

Tabela 5. Wielkości parametrów beta przypisane poszczególnym pionom operacyjnym

Piony operacyjne	Współczynnik β
Finansowanie korporacyjne (β_1)	18%
Handel i sprzedaż (β_2)	18%
Bankowość detaliczna (β_3) ⁴²	12%
Bankowość komercyjna (β_4)	15%
Płatności i rozliczenia (β_5)	18%
Usługi agencyjne (β_6)	15%
Zarządzanie aktywami (β_7)	12%
Pośrednictwo detaliczne (β_8)	12%

Źródło: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. A Revised Framework, Basel Committee on Banking Supervision, Basel 2004, par. 654.

Łączny dla wszystkich pionów wymóg kapitałowy z tytułu ryzyka operacyjnego oblicza się natomiast jako trzyletnią średnią sum regulacyjnych obciążeń kapitałowych dla każdego z pionów operacyjnych w każdym roku. Powyższe zasady można zatem wyrazić następującym wzorem:

$$K_{TSA} = \frac{\sum_{i=1}^3 \max\left(\sum_{j=1}^8 GI_{ij} \cdot \beta_j; 0\right)}{3}$$

gdzie:

K_{TSA} – wymóg kapitałowy z tytułu ryzyka operacyjnego,

GI_{ij} – roczny wynik brutto w roku i , obliczony w sposób określony powyżej dla Metody podstawowego wskaźnika, dla j -tego pionu operacyjnego,

β_j – parametr beta przypisany j -temu pionowi operacyjnemu.

⁴² Dla wyliczania wymogu kapitałowego w pionie działalności detalicznej i komercyjnej, dopuszcza się stosowanie Alternatywnej metody standardowej, w której wynik brutto zastąpiono $0,035 \times$ średnia wartość niespłaconych kredytów i pożyczek w danym pionie dla okresu poprzednich trzech lat. Stosowanie tej metody wymaga jednak spełnienia przez bank dodatkowych wymogów i uzyskania zgody władz nadzorczych.

Metoda zaawansowanego pomiaru

W metodzie tej bank wylicza wymóg kapitałowy w oparciu o opracowany samodzielnie wewnętrzny system pomiaru ryzyka przy zastosowaniu wewnętrznych i zewnętrznych danych o stratach operacyjnych.

Komitet Bazylejski dopuścił możliwość obniżenia wyznaczonego za pomocą metody zaawansowanego pomiaru wymogu kapitałowego z tytułu ryzyka operacyjnego w przypadku nabycia przez bank stosownej polisy ubezpieczeniowej. Obniżka taka nie może przewyższyć jednak 20% wymogu kapitałowego.

Nowa Umowa Kapitałowa przewiduje także możliwość stosowania metody zaawansowanego pomiaru w stosunku do niektórych obszarów działalności banku oraz metody podstawowego wskaźnika lub metody standardowej do pozostałych obszarów, pod warunkiem uzyskania zgody instytucji nadzorczej.

5.2.3. Filar II – Proces analizy nadzorczej

5.2.3.1. Znaczenie analizy nadzorczej

W Filarze II Komitet Bazylejski przedstawia kluczowe zasady analizy nadzorczej, jej przejrzystości, a także odpowiedzialności nadzoru oraz wytyczne dotyczące zarządzania ryzykiem bankowym, w tym także ryzykiem stopy procentowej w portfelu bankowym. Proces analizy nadzorczej w ramach NUK ma na celu nie tylko zapewnienie, aby banki posiadały adekwatny kapitał zabezpieczający wszystkie ryzyka ich działalności, ale ma także zachęcać banki do opracowywania i stosowania bardziej precyzyjnych technik zarządzania i monitorowania ryzyka.

Komitet Bazylejski zakłada, że instytucje nadzorcze będą oceniać jakość dokonywanych przez banki ocen swoich potrzeb kapitałowych w relacji do ryzyka oraz, że będą interweniować, jeśli będzie to konieczne. Instytucje nadzorcze mogą zdecydować się na przyjęcie podejścia polegającego na silniejszym koncentrowaniu się na tych bankach, których profil ryzyka lub działalność operacyjna to uzasadnia. Komitet Bazylejski podkreśla jednak, iż to kierownictwo banku nadal ponosi odpowiedzialność za zapewnienie, aby bank posiadał adekwatny kapitał zabezpieczający ryzyka w stopniu przekraczającym podstawowe wymogi minimalne.

5.2.3.2. Podstawowe zasady analizy nadzorczej

Komitet określił cztery podstawowe zasady analizy nadzorczej. Zasady te stanowią uzupełnienie wytycznych nadzorczych uprzednio opracowanych przez Komitet Bazylejski, zaprezentowanych w dokumentach pt.: *Podstawowe Zasady Efektywnego Nadzoru Bankowego* oraz *Metodologia Podstawowych Zasad*.

Zasada 1

Banki powinny posiadać mechanizmy oceny swojej ogólnej adekwatności kapitałowej w relacji do swojego profilu ryzyka oraz strategię utrzymywania poziomu kapitału.

Zgodnie z powyższą zasadą proces wewnętrznej oceny adekwatności kapitałowej w banku powinien charakteryzować się z 5 cechami:

- kontrolą sprawowaną przez radę i zarząd banku,
- rzetelną oceną kapitału,
- wszechstronną oceną ryzyka,
- monitorowaniem ryzyka i sprawozdawczości,
- analizą kontroli wewnętrznej.

W ramach pierwszej zasady nadzoru bankowego kontrolowane jest przede wszystkim przygotowanie organizacyjne banku do sprostania minimalnym wymagom jakościowym. Nadzór bankowy powinien zrewidować zgodność decyzji podejmowanych przez zarząd i radę banku z zapisami Nowej Umowy Kapitałowej oraz efektywność wypełniania swej funkcji przez komórkę audytu wewnętrznego. Nadzór bankowy powinien być przekonany, że kierownictwo banku jest świadome podejmowanego ryzyka, miejsca jego powstawania i wielkości kapitału potrzebnego do alokacji⁴³.

Zasada 2

Instytucje nadzorcze winny przeprowadzać przeglądy i oceniać wewnętrzną bankową ocenę i strategię adekwatności kapitałowej, a także zdolność do monitorowania i zapewniania zgodności z regulacyjnymi parametrami kapitałowymi. Instytucje nadzorcze winny podejmować odpowiednie działania nadzorcze, jeśli nie oceniają wyników tego procesu zadowalająco.

Zgodnie z tą zasadą nadzór bankowy powinien oceniać stopień wdrożenia wewnętrznego procesu oceny adekwatności kapitałowej w banku. Analiza winna koncentrować się na jakości zarządzania ryzykiem w banku i na systemach kontroli, nie może jednak polegać na przejmowaniu przez instytucje nadzorcze roli kierownictwa banku⁴⁴.

Proces analizy nadzorczej powinien składać się z 4 elementów:

- przeglądu adekwatności oceny ryzyka,
- oceny adekwatności kapitałowej,
- oceny środowiska kontroli,
- reakcji nadzorczych.

⁴³ Hammes W., Shapiro M., *The implications of new capital adequacy rules for portfolio management of credit assets*, „Journal of Banking & Finance” nr 25/2001, s. 105.

⁴⁴ *International...*, op. cit., § 746.

W ramach drugiej zasady nadzoru szczególną uwagę Komitet Bazylejski poświęca określeniu przedmiotu kontroli nadzorczej (adekwatność oceny ryzyka, adekwatność kapitałowa, środowisko kontroli, sprawność wewnętrznych procesów oraz ich zgodność z minimalnymi standardami) oraz jej sposobu (badania i inspekcje „na miejscu”, analizy „zza biurka”, dyskusje z kierownictwem banku, analizy prac zewnętrznych audytorów, analizy okresowej sprawozdawczości)⁴⁵.

Zasada 3

Instytucje nadzorcze winny oczekiwać od banków funkcjonowania przy parametrach kapitałowych wyższych niż regulacyjne minimum i powinny mieć możliwość wymagania od banków utrzymywania kapitału powyżej tego minimum.

W myśl tej zasady jednym ze sposobów gwarantujących, że poszczególne banki funkcjonują z adekwatnym poziomem kapitału może być ustanowienie przez instytucje nadzorcze progowych i docelowych parametrów kapitałowych, a także zdefiniowanie kategorii współczynników powyżej minimum dla celów określania poziomu kapitalizacji banku⁴⁶. Zdaniem Komitetu Bazylejskiego instytucje nadzorcze powinny wymagać od banków utrzymywania wymogów kapitałowych w wysokości wyższej niż wynikającej z zastosowania zapisów Filaru I.

Zasada 4

Instytucje nadzorcze winny dążyć do interweniowania na wczesnych etapach w celu zapobiegania możliwości obniżenia się kapitału poniżej poziomów minimalnych, wymaganych do zabezpieczenia charakterystyk ryzyka danego banku oraz winny wymagać natychmiastowych działań naprawczych, jeśli kapitał nie jest utrzymywany lub odtwarzany.

Zasada ta, podobnie jak Zasada 3, dotyczy działań podejmowanych przez nadzór w celu zapewnienia odpowiedniego poziomu kapitału w bankach. Zdaniem Komitetu instytucje nadzorcze powinny mieć możliwość podejmowania działań najlepiej dostosowanych do okoliczności specyficznych dla banku i jego środowiska operacyjnego. Działania te mogą obejmować intensyfikację monitorowania banku przez instytucje nadzorcze, ograniczenie wypłat dywidendy, wymaganie od banku opracowania i wdrożenia satysfakcjonującego planu odtworzenia adekwatności kapitałowej oraz wymaganie od banku natychmiastowego pozyskania dodatkowego kapitału⁴⁷.

⁴⁵ Dziekoński P., *Nowa...*, op. cit., s. 53.

⁴⁶ Gromek T., Koleśnik J., *Instytucjonalne...*, op. cit., s. 62.

⁴⁷ *International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. A Revised Framework*, Basel Committee on Banking Supervision, Basel, June 2004, § 759.

Filar II zawiera także wytyczne dotyczące traktowania ryzyka stopy procentowej w portfelu bankowym, w myśl których za podstawowe narzędzia pomiaru tego ryzyka powinny być uznawane wewnętrzne systemy banków. Aby umożliwić instytucjom nadzorczym monitorowanie ekspozycji na ryzyko stopy procentowej w różnych instytucjach, banki muszą przekazywać wyniki generowane przez ich wewnętrzne systemy pomiaru, wyrażone w kategoriach wartości ekonomicznej odniesionej do kapitału, przy użyciu standardowego zakłócenia stopy procentowej. Jeżeli instytucje nadzorcze ustalą, że banki nie utrzymują kapitału odpowiedniego do poziomu ryzyka stopy procentowej, to będą musiały zobowiązać dany bank do redukcji ryzyka, utrzymywania specjalnej dodatkowej kwoty kapitału, albo zastosować te metody oddziaływania łącznie.⁴⁸

5.2.4. Filar III – Dyscyplina rynkowa

5.2.4.1. Uwagi ogólne

U podstaw Filaru III NUK leży założenie, że ujawnienia, poprzez wzmocnienie dyscypliny rynkowej, będą dokonywane z korzyścią dla rynku. Dlatego też rynek powinien odgrywać kluczową rolę w monitorowaniu i egzekwowaniu zgodności ujawnień z ustalonymi wymogami. Komitet Bazylejski oczekuje, że wzmocnienie dyscypliny rynkowej będzie następować w formie presji, tak bezpośredniej, jak i za pośrednictwem mediów oraz poprzez presję konkurentów, grup rówieśniczych itp.⁴⁹

Publiczna jawność informacji dotyczących charakteru, struktury i cech kapitału dostarcza uczestnikom rynku ważnych informacji na temat zdolności banku do absorpcji strat finansowych. Informacje na temat poziomu i struktury kapitału powinny być jednak, zdaniem Komitetu, uzupełnione istotnymi informacjami na temat ekspozycji na ryzyko. Profil ryzyka banku, tzn. ryzyka związane z jego działalnością bilansową i pozabilansową w danym momencie czasu oraz skłonność banku do podejmowania ryzyka, dostarcza bowiem informacji na temat sytuacji finansowej instytucji oraz wrażliwości jego dochodowości na zmiany rynkowe.

5.2.4.2. Częstotliwość publikacji

Komitet określił także wymagania dotyczące częstotliwości publikacji sprawozdawczości, która powinna być uzależniona od profilu ryzyka, charakteru banku oraz szybkości zachodzących zmian zewnętrznych i wewnętrznych. Banki

⁴⁸ Ibidem, par. 763–764.

⁴⁹ Trzeci filar – Ujawnienia, Dokument Konsultacyjny (DK/05/Ujawnienia), Generalny Inspektorat Nadzoru Bankowego, Warszawa 2005, s. 7–8.

powinny jednak elastycznie podchodzić do tej kwestii, starając się jednocześnie wykorzystywać możliwości oferowane w tym zakresie przez media elektroniczne.

Generalnie sprawozdawczość wynikająca z NUK powinna być sporządzana z częstotliwością półroczną. Jedyne informacje jakościowe na temat ogólnej polityki i celów zarządzania ryzykiem w banku, systemów sprawozdawczych i definicji mogą być publikowane z częstotliwością roczną. Natomiast duże banki działające w skali międzynarodowej i inne znaczące banki muszą składać sprawozdania dotyczące wskaźników adekwatności kapitałowej dla kapitału I kategorii i kapitału ogółem, oraz ich składników, z częstotliwością kwartalną. Ponadto, jeżeli informacje o ekspozycji na ryzyko lub inne pozycje mają skłonność do szybkich zmian, to banki winny także i te informacje składać w okresach kwartalnych. We wszystkich przypadkach banki powinny publikować istotne informacje tak szybko, jak jest to możliwe⁵⁰.

5.2.4.3. Istotność informacji

W Filarze III Komitet przedstawił wymogi dotyczące zasad udostępniania informacji w trzech podstawowych obszarach: zakres stosowania, kapitał oraz ekspozycja na ryzyko i ocena ryzyka. Zdaniem Komitetu sprawozdawczość powinna obejmować wszystkie istotne informacje, tzn. takie których pominięcie lub przekłamanie mogłoby zmienić lub wpłynąć na ocenę lub decyzję użytkownika korzystającego z tej informacji dla celów podejmowania decyzji ekonomicznych. Komitet widzi jednocześnie potrzebę oceny jakościowej, czy w świetle danych okoliczności, użytkownik informacji finansowej uznałby daną pozycję za istotną (test użytkownika).

5.3. Nowa Umowa Kapitałowa a Dyrektywa CRD

5.3.1. Termin wejścia w życie

Podobnie jak w przypadku Umowy Kapitałowej z 1988 r. Unia Europejska prowadziła równoległe prace nad implementowaniem zasad zawartych w NUK do wspólnotowego porządku prawnego. Początkowo miało to się odbyć poprzez przyjęcie Capital Adequacy Directive III (Dyrektywa CAD III), która jednak ostatecznie została określona jako Capital Requirements Directive (Dyrektywa CRD) i *de facto* jest to nowelizacja Dyrektywy 2000/12/WE oraz Dyrektywy 93/6/EWG.

⁵⁰ *International...*, op. cit., § 818.

Dyrektywa CRD została przyjęta w czerwcu 2006 r. jako Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady z 14.06.2006 r. (2006/48/WE) w sprawie podejmowania i prowadzenia działalności przez instytucje kredytowe (wersja przedredagowana)⁵¹ oraz Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady z 14.06.2006 r. (2006/49/WE) w sprawie adekwatności kapitałowej firm inwestycyjnych i instytucji kredytowych (wersja przedredagowana)⁵².

Komisja Europejska, finalizując prace nad projektem Dyrektywy CRD stwierdziła, iż biorąc pod uwagę problemy interpretacyjne oraz konieczność zapewnienia jednakowych warunków dla banków mniej i bardziej zaawansowanych technologicznie należy przyjąć inny harmonogram wdrażania NUK w Unii Europejskiej niż ten zaproponowany przez Komitet Bazylejski⁵³. Zgodnie z tym stanowiskiem zaproponowano kilka wariantów zgodnie, z którymi termin wejścia w życie postanowień Dyrektywy nie zależałby od metod wybranych przez banki (rozważano zarówno 31.12.2006 r., jak i 31.12.2007 r.) ostatecznie jednak na skutek nacisku ze strony europejskiego sektora bankowego zachowano uzależnienie terminu wejścia w życie od wybranej metody, jednocześnie określając termin wejścia na:

- 1.01.2007 r. – standardowa oraz podstawowa metoda wewnętrznych ratingów dla ryzyka kredytowego⁵⁴, a także metody proste dla ryzyka operacyjnego,
- 1.01.2008 r. – zaawansowana metoda wewnętrznych ratingów dla ryzyka kredytowego oraz metoda zaawansowanego pomiaru dla ryzyka operacyjnego⁵⁵.

5.3.2. Zakres stosowania

W przypadku zakresu stosowania nowych zasad Komisja Europejska wybrała podejście odbiegające od Nowej Umowy Kapitałowej. Dyrektywa CRD zakłada stosowanie nowych regulacji na poziomie poszczególnych jednostek (jednostkowym) ponadto, daje możliwość zwolnienia z obowiązku stosowania wymo-

⁵¹ „Official Journal” Nr L 177 z 30.06.2006 r.

⁵² Ibidem.

⁵³ Komitet Bazylejski postanowił, iż wejście w życie Nowej Umowy Kapitałowej odbędzie się w dwóch terminach:

- 31.12.2006 r. – standardowa oraz podstawowa metoda wewnętrznych ratingów dla ryzyka kredytowego, a także metody proste dla ryzyka operacyjnego,
- 31.12.2007 r. – zaawansowana metoda wewnętrznych ratingów dla ryzyka kredytowego oraz metoda zaawansowanego pomiaru dla ryzyka operacyjnego.

⁵⁴ Dyrektywa przewiduje jednak możliwość wyboru czy bank będzie stosował w 2007 r. nowe zasady w zakresie ryzyka kredytowego czy też będzie stosował dotychczasowe podejście z pewnymi modyfikacjami.

⁵⁵ Koleśnik J., *Wdrażanie postanowień Nowej Umowy Kapitałowej w Unii Europejskiej*, [w:] *Finanse i bankowość w integrującej się Unii Europejskiej* (Famulska T., Nowakowski J., red.), Difin, Warszawa 2006, s. 211.

gów kapitałowych na poziomie jednostkowym w ramach nadzoru krajowego nad zależnymi instytucjami kredytowymi w grupie bankowej, pod warunkiem spełnienia określonych wymogów. W takim przypadku wymagany kapitał krajowych jednostek zależnych może być utrzymywany na poziomie jednostki dominującej grupy. Ponadto zapisy Dyrektywy CRD mają być obowiązujące nie tylko dla wszystkich banków niezależnie od wielkości, ale także dla firm inwestycyjnych.

5.3.3. Wagi ryzyka

Dyrektywa CRD w przeciwieństwie do Nowej Umowy Kapitałowej zakłada preferencyjne traktowanie wszystkich należności od rządów centralnych i banków centralnych z krajów Unii Europejskiej w walucie krajowej i przypisuje im wagę ryzyka równą 0% niezależnie od ich ratingu zewnętrznego⁵⁶.

Dyrektywa CRD wprowadza także możliwość ustalenia przez Państwa Członkowskie wagi ryzyka 0% dla należności wewnątrz grup bankowych, tzn. należności pomiędzy jednostką dominującą a jednostkami zależnymi, oraz należności jednostek zależnych od innych jednostek zależnych w ramach tej samej grupy o ile spełnione zostaną następujące warunki:

- kontrahent jest instytucją lub finansową spółką holdingową, instytucją finansową, spółką zarządzania aktywami lub przedsiębiorstwem usług pomocniczych objętym odpowiednimi wymogami ostrożnościowymi,
- kontrahent objęty jest tą samą pełną konsolidacją co instytucja kredytowa,
- kontrahent objęty jest tymi samymi procedurami oceny, pomiaru i kontroli ryzyka kredytowego co instytucja kredytowa,
- kontrahent ma siedzibę w tym samym Państwie Członkowskim co instytucja kredytowa,
- nie istnieją obecnie i nie są przewidywane w przyszłości przeszkody o istotnym znaczeniu lub przeszkody natury prawnej w szybkim transferze funduszy własnych lub spłaty należności przez kontrahenta na rzecz instytucji kredytowej⁵⁷.

5.3.4. Współpraca pomiędzy nadzorami

W związku z możliwością stosowania przez instytucje kredytowe, za zgodą nadzoru, zaawansowanych metod wyznaczania wymogów kapitałowych z tytułu

⁵⁶ Koleśnik J., *Regulacje...*, op. cit., s. 28.

⁵⁷ Art. 80 § 7 Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady z 14.06.2006 r. (2006//48/WE) w sprawie podejmowania i prowadzenia działalności przez instytucje kredytowe (wersja przeredagowana), (Official Journal Nr L 177 z 30.06.2006 r.).

ryzyka kredytowego i operacyjnego dopuszczoną przez Nową Umowę Kapitałową, a w ślad za nią przez Dyrektywę CRD konieczne było bardziej precyzyjne określenie w prawie wspólnotowym niż w NUK zasad wydawania stosownych zezwoleń dla podmiotów wchodzących w skład grup bankowych i podlegających organom nadzoru bankowego z różnych krajów.

Ostatecznie po wielu konsultacjach z przedstawicielami nadzorów i sektora bankowego wprowadzono w Dyrektywie CRD zapis, zgodnie z którym decyzję (np. w kwestii walidacji modeli) na poziomie centrali grupy podejmuje kolegium nadzorców, a w razie braku porozumienia, jeśli w ciągu sześciu miesięcy nie osiągnięto by konsensusu, decyzję będzie podejmował nadzorca konsolidujący.

Uznano bowiem, iż budowanie i walidacja modeli na szczeblu lokalnym może być często przedsięwzięciem nieracjonalnym w szczególności dla banków należących do międzynarodowych holdingów finansowych, które podobną budowę i walidację muszą przeprowadzić na poziomie jednostek skonsolidowanych. Inne rozwiązanie mogłoby powodować, iż banki prowadzące działalność w całej Europie musiałyby w najgorszym przypadku stosować dodatkowo 26 modeli lub zestawów wymogów kapitałowych, ponosząc, co nie jest najmniej ważne, wysokie koszty. Natomiast bez wprowadzenia sześciomiesięcznego limitu czasu, system mógłby w praktyce nie funkcjonować.

W porównaniu z obecnie obowiązującymi zasadami, Dyrektywa CRD wzmacnia zatem istotnie pozycję władz nadzorczych odpowiedzialnych za konsolidację (nadzorców bankowych z kraju pochodzenia) kosztem pozycji nadzorców bankowych z krajów przyjmujących. Dotychczas bowiem obowiązek nadzoru nad jednostkami zależnymi spoczywał praktycznie wyłącznie na nadzorcy bankowym z kraju przyjmującego⁵⁸.

Bibliografia

Dokumenty prawne

- Dyrektywa Rady z 17.04.1989 r. (89/299/EWG) w sprawie funduszy własnych instytucji kredytowych („Official Journal” Nr L 124 z 5.05.1989 r.).
- Dyrektywa Rady z dnia 18.12.1989 r. (89/647/EWG) w sprawie współczynnika wypłacalności dla instytucji kredytowych („Official Journal” Nr L 386 z 30.12.1989 r.).
- Dyrektywa Rady z 15.03.1993 r. (93/6/EWG) w sprawie adekwatności kapitału firm inwestycyjnych i instytucji kredytowych („Official Journal” Nr L 141 z 11.06.1993 r.).
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady z 22.06.1998 r. (98/31/WE) nowelizująca Dyrektywę 93/6/EWG w sprawie adekwatności kapitału firm inwestycyjnych i instytucji kredytowych („Official Journal” Nr L 204 z 21.07.1998 r.).

⁵⁸ Koleśnik J., *Wdrażanie...*, op. cit., s. 217.

- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady z 20.03.2000 r. (2000/12/WE) w sprawie podejmowania i prowadzenia działalności przez instytucje kredytowe („Official Journal” Nr L 126 z 26.05.2000 r.).
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady z 14.06.2006 r. (2006/48/WE) w sprawie podejmowania i prowadzenia działalności przez instytucje kredytowe (wersja przedredagowana) („Official Journal” Nr L 177 z 30.06.2006 r.).
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady z 14.06.2006 r. (2006/49/WE) w sprawie adekwatności kapitałowej firm inwestycyjnych i instytucji kredytowych (wersja przedredagowana) (Official Journal Nr L 177 z 30.06.2006 r.).
- Ustawa z dnia 29.08.1997 r. Prawo bankowe (DzU z 1997 r. nr 140, poz. 939 ze zm.).

Dokumenty i opracowania Komitetu Bazylejskiego

- Amendment to The Capital Accord to incorporate market risks*, Basel Committee on Banking Supervision, Basel, January 1996.
- History of the Basel Committee and Its Membership*, Basel Committee on Banking Supervision, Basel 2001.
- International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards*, Basel Committee on Banking Supervision, Basel, July 1988.
- International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. A Revised Framework*, Basel Committee on Banking Supervision, Basel, June 2004.

Wydawnictwa zwarte i artykuły

- Dziekoński P., *Nowa Bazylejska Umowa Kapitałowa – konsekwencje dla rynku kredytowego*, „Materiały i Studia” Zeszyt nr 164, Narodowy Bank Polski, Warszawa 2003.
- Gromek T., Koleśnik J., *Instytucjonalne uwarunkowania koordynacji nadzoru bankowego – wdrażanie Nowej Umowy Kapitałowej na szczeblu wspólnoty*, „Wspólnoty Europejskie, Biuletyn Informacyjny”, Instytut Koniunktur i Cen Handlu Zagranicznego, Warszawa, nr 2/2002.
- Hammes W., Shapiro M., *The implications of new capital adequacy rules for portfolio management of credit assets*, Journal of Banking & Finance nr 25/2001.
- Koleśnik J., *Docelowy kształt Nowej Bazylejskiej Umowy Kapitałowej*, Bank nr 7/8 2002.
- Koleśnik J., *Nowa Bazylejska Umowa Kapitałowa wyrazem globalizacji bankowości*, *Konferencja Naukowa: Finanse, bankowość i ubezpieczenia wobec procesów globalizacji*, Gdańsk–Jurata 2003.
- Koleśnik J., *Ograniczanie ryzyka kredytowego w świetle polskich regulacji nadzorczych oraz wymogów Nowej Umowy Kapitałowej*, „Prawo Bankowe” nr 5/2006.
- Koleśnik J., *Regulacje nadzorcze*, [w:] *Wpływ zmian rozwiązań regulacyjnych na działalność banków w 2005 roku* (Koleśnik J., Zygierewicz M.), Forum Bankowe 2006, Związek Banków Polskich, Centrum Prawa Bankowego i Informacji Sp. z o.o.
- Koleśnik J., *Stan prac nad Nową Bazylejską Umową Kapitałową – wyzwania dla polskiego sektora bankowego*, Zeszyt Naukowy Kolegium Zarządzania i Finansów Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, „Studia i Prace” nr 41/2004.
- Koleśnik J., *Wdrażanie postanowień Nowej Umowy Kapitałowej w Unii Europejskiej*, [w:] *Finanse i bankowość w integrującej się Unii Europejskiej* (Famulska T., Nowakowski J., red.), Difin, Warszawa 2006.

- Niedziółka P., *Instrumenty pochodne w bankowych dyrektywach Unii Europejskiej*, „Rynek terminowy” 8/2000.
- Szpringer W., *Europejskie regulacje bankowe*, Twigger, Warszawa 1997.
- Techniki Redukcji Ryzyka Kredytowego*, Dokument Konsultacyjny (DK/06/CRM), Generalny Inspektorat Nadzoru Bankowego, Warszawa 2005.
- Trzeci filar – Ujawnienia*, Dokument Konsultacyjny (DK/05/Ujawnienia), Generalny Inspektorat Nadzoru Bankowego, Warszawa 2005.